

JAN WITTEBOL

DELFTSE SCHOOL IN DE BILT

De eerste katholieke kerk in De Bilt, gewijd aan St. Michaël, werd in 1893 inzet van een Biltse godsdienstrel. Baron van Boetzelaer, president/voogd van de plaatselijk Hervormde kerk, weigerde een deel van zijn landgoed Arenberg af te staan voor de kerkbouw. De bouwlocatie werd daarom naar een plek net buiten zijn grondbezit verlegd. Als reactie liet de baron een bomenrij aanplanten, zodat deze 'paapse' kerk aan zijn zicht werd onttrokken. In de loop der tijd groeide de parochie en werd het neogotische kerkje van Alfred Tepe te klein. De architect B.J. Koldewey (1895-1958) kreeg opdracht een nieuwe kerk te ontwerpen. De katholiek Koldewey was opgeleid in Delft en werkte in een stijl die wel wordt aangeduid als de Delftse school. Deze Delftse School is overwegend zeer traditioneel met duidelijke verwijzingen naar bij voorkeur vroeg-christelijke en romaanse bouwstijlen. In 1939 kreeg men bouwvergunning, maar door het uitbreken van de oorlog kwam de bouw vrijwel direct stil te liggen. Na de oorlog werd pas in 1954 weer begonnen aan een sterk gewijzigd en meer bescheiden ontwerp, eveneens van Koldewey.

Het eerste ontwerp voor de nieuwe Michaëlkerk van Koldewey voorzag in een grootschalige nieuwbouw bestaande uit een kruiskerk in basilikale opzet. Uitvoering van dit plan was, in een tijd waar voor de wederopbouw van het land zorgvuldig met bouw materiaal moest worden omgegaan en voorrang werd gegeven aan huizenbouw, niet goed mogelijk. Bovendien was het voor de parochie te duur geworden. Het project werd daarom vereenvoudigd en aangepast. Op 13 juni 1954 werd de eerste steen gelegd. Beide ontwerpen werden bepaald door de opleiding en overtuigingen van de architect, die waarschijnlijk nauw aansloten bij de opvattingen van de opdrachtgever. Koldewey werd, zoals gezegd, gerekend tot de architectuurstroming van de Delftse School. De sinds 1926 in Delft aangestelde hoogleraar Prof. Ir. M.J. Granpré Molière wordt gezien als grondlegger en inspirator van deze stroming. Hij ageerde tegen het kille functionalisme van het Nieuwe Bouwen en stelde daar een traditionalisme tegenover dat zich baseerde op oude bouwtradities. Granpré Molière had een grote en bijzondere affiniteit met de katholieke kerkbouw. Als late katholieke roeping – de hervormde Granpré had een voor hem zeer indrukwekkend bekeringsproces ondergaan – had hij duidelijke denkbeelden over de vormgeving van kerken. Hij wees moderniteit af, omdat dit niet wortelde in de rijke geschiedenis van de kerk. Koldewey werd in deze traditie opgeleid en erdoor geïnspireerd. Hij zat vanaf de oprichting in de eindredactie van het R.K. Bouwblad, de spreekbuis van de Delftse School. Hierin besprak hij ook veelvuldig de moderne kerkelijke bouwkunst zodat zijn ideeën over kerkbouw goed bekend zijn.

KOLDEWEY VERGELEEK VERTICALITEIT MET LEVEN EN HORIZONTALITEIT MET DOOD

Koldewey was van mening dat goede bouwkunst terug moest grijpen op de middeleeuwse Bouwtradities en plaatste zich daarmee nadrukkelijk in de rij van zijn voorgangers Cuypers, Berlage en Kropholler. In het werk van deze architecten zag hij namelijk een duidelijke oriëntatie op vroegmiddeleeuwse voorbeelden. Koldewey noemde deze architectuur puur en sterk, in tegenstelling tot andere historische stijlen. Volgens hem kreeg in de Renaissance- en Barokarchitectuur het ornament een te grote rol toebedeeld. Ook traditioneel was Koldewey in zijn opvatting dat bouwwerken moesten worden gebouwd in streekgebonden materialen. Dit betekende voor Nederland, waar maar weinig natuursteen voorhanden was, baksteen en hout. Hiermee zette hij zich af tegen de innovatieve en experimentele toepassing van relatief nieuwe bouwmaterialen als staal en gewapend beton. Die materialen maakten bijvoorbeeld het gebruik van grote glasvlakken mogelijk maar werden door de traditionalisten 'kerkonwaardig' geacht. In de Delftse school stond het kerkgebouw bovenaan in de gebouwenhiërarchie. De constructieve voordelen van staal en beton werden door Koldewey en de zijnen erkend, maar als ze werden gebruikt werden ze aan de buitenkant met een laagje baksteen bekleed.

De kerk is sober door het gebruik van baksteen in ex- en interieur en eenvoudig wat ornamentiek betreft. In de Michaëlkerk zijn de opvattingen van de architect goed terug te vinden. De voorgevel wordt beheerst door het portaal met drie rondbogen met centraal de grote dubbele toegangsdeuren met een beeld van de H. Michael en een uurwerk daarboven. Opvallend zijn verder de hooggeplaatste, smalle vensters. Links van de voorgevel staat een bescheiden klokkentoren met een open klokkenstoel. Een reliëf van de doop van Christus siert de gevel van de doopkapel onder de toren. De architectuur ademt de sfeer van oude romaanse kerken, maar oogt tegelijk modern door de opvallend hoge bogen en de open klokkentoren. Het kerkgebouw is in opzet een basiliek, met een breed middenschip en

twee smalle zijbeuken zonder transept of dwarschip. Hierdoor is de ruimte zeer helder opgezet. Schip en zijbeuken zijn van elkaar gescheiden door zes hoge bogen op pijlers. De zijbeuken dienen slechts als verkeersruimte en geven als zijpaden toegang tot de kerkbanken in het middenschip. In de architectuur spelen de bogen een belangrijke rol omdat ze een verticale richting aan de kerk geven. Ook dit was een bewuste keuze van Koldewey. Voor hem was verticaliteit 'het leven' en horizontaliteit 'de dood'. De verticaliteit in de architectuur symboliseert het leven, de verlossing van de mens door de kruisdood van Jezus Christus.

Door de hoge ramen en het gekleurde glas komt gefilterd licht naar binnen hetgeen de ruimte een sacrale sfeer geeft. De zijbeuken doen denken aan een kloostergang en roepen rust en reflectie op. Deze sfeer wordt versterkt door de sterke ruimtelijke ervaring van de architectuur en door het bijna ontbreken van beeldende kunst of 'versiersels', zoals Koldewey ze zelf noemt. De symboliek zit in het ontwerp en het kunstvoorwerp zelf en hoeft niet met kunstgrepen te worden benadrukt te worden. Dit draagt niets bij aan de (kunst)waarde of de ervaring van de kerkruimte. Deze opvatting is zichtbaar in de sobere kunstvoorwerpen van de Michaëlkerk. Het altaar is op een verhoging geplaatst een staat voor de halfronde apsis. Het altaar, de twee zijaltaren, het altaarkruis, de tabernakel en de kandelaars op het priesterkoor zijn allen ontworpen door Leo Brom, voor wie Koldewey veel waardering had. Al deze interieurstukken zijn, evenals de kruisweg van Frans Verhaak en de beelden van Reneé van Seumeren zijn eenvoudig vormgegeven. De Michaëlkerk is een goed voorbeeld van de opvattingen over kerkbouw binnen de Delftse School in het algemeen en van Koldewey in het bijzonder. Koldewey heeft een kerkgebouw gecreëerd dat uitdrukking geeft aan het mysterie van de godsdienst. In die zin staat het gebouw nog duidelijk in de tradities die al met het Bernulphusgilde in de negentiende eeuw waren ingezet, maar de uitvoering is geheel anders. Het ensemble van de negentiende eeuwse pastorie naast de wederopbouwkerk maakt dat in één oogopslag duidelijk. De Michaëlkerk is geen middeleeuwse bouwwerk of daar een directe kopie van. Koldewey gebruikte allerlei middelen om op een moderne manier in bestaande tradities te blijven en daar iets aan toe te voegen.

Bronnen

- J.M. Gerlings, *B.J. Koldewey (1895-1958) Theorie in de praktijk*, Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht 2005.
- B.J. Koldewey, 'Het sieren van bouwwerken', in: A.J. Kropholler, *Vier lezingen*, Togerlo 1927, p. 55-73.
- B.J. Koldewey, 'De St. Michaëlkerk te de Bilt', *Katholiek Bouwblad* 15 (1947-1948) 22, p. 262
- B.J. Koldewey, 'De St. Michaëlkerk te de Bilt', *Katholiek Bouwblad* 23 (1955-1956) 22, p. 341

